

СЛАЂАНА МЛАДЕНОВИЋ*
Институт за политичке студије
Београд

УДК 340.12(4):34(091)
Монографска студија
Примљен: 14.09.2012
Одобен: 18.10.2012

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА**

Сажетак: Аутор у овом раду разматра процес конституционализације Европске уније, тј. њеног преобликовања у поредак са уставном структуром, из перспективе историјског институционализма. Први део рада се односи на проучавање институција са становишта историјског институционализма. Имајући у виду главне актере у Европској унији – државе чланице, институције и грађане, аутор им је посветио посебне делове рада. Процес конституционализације се одвија као последица интеракције ових актера, а историјски институционализам објашњава да тај процес није линеаран и постепен, већ је последица одређених избора који су начињени у критичним периодима, након чега је детерминисан даљи развој Европске уније.

Кључне речи: Европска унија, историјски институционализам, конституционализација, одабрани пут, критичне тачке, институције, држава, грађани

Конституционализација Европске уније представља процес преобликовања овог ентитета, чија је природа и даље у великој мери неодређена, у поредак који има своју уставну структуру. Иако се уставност до оснивања Европских заједница везивала само за државе, оснивање наднационалне структуре, чије се одлуке у државама чланицама непос-

---

* sladjana.mladenovic83@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта *Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција* (број 179009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

редно и директно примењују, довело је до процеса конституционализације. Оснивање Европске уније као политичке уније држава чланица Европских заједница, које су биле првенствено економске по свом карактеру, отворило је додатне проблеме у дефинисању природе ове творевине. Један од најприкладнијих термина за означавање Европске уније је *пост-сувереност*. Пост-суверена Европа је она у којој државе нису више апсолутно суверене, већ делују унутар посебног правног система који, са друге стране, не покушава да прерасте у федерални. Овлашћења која су државе некада имале нису престала, нити су прешла на Европску унију, али их више не извршава јединствена структура моћи у једном нормативном оквиру; та овлашћења постоје, али су дисперзована и парцијализована (MacCormick, 1997: 338-339).

Конституционализација Европске уније је условљена почетним институционалним аранжманом, тј. надлежностима држава чланица и институција Европских заједница, а од формирања Европске уније 1992. године, грађани постају важан чинилац у овој структури. Иако се развој ЕУ често посматра као линеаран, а самим тим и процес конституционализације, са становишта историјског институционализма, он је много комплекснији, и подразумева постојање више преломних тачака, након којих се конституционализација одвијала детерминистички утврђеним правцем.

Проучавање институција са становишта историјског институционализма

У оквиру неоинституционализма, или новог институционализма, који је развијен у Сједињеним Америчким Државама касних 80-их година XX века као посебан оквир за проучавање институција, развио се историјски институционализам као један од његових праваца.

Историјски институционализам је правац који посматра институције са становишта њиховог историјског развоја, нарочито узимајући у обзир принципе и правила који су успостављени приликом оснивања институција. Наиме, историјски институционализам полази од становишта да једном одабрани пут утиче на каснији развој институција, као и процесе и актере који су са њима повезани. Претпоставка о одабраном путу (*path dependency*) је једна од главних полазних тачака у разматрању институција.

У оквиру проучавања феномена одабраног пута, критичне тачке (*critical junctures*) представљају *релативно кратке временске периоде* у

којима постоји *битно повећана могућност* да ће избори извршилаца утицати на исходе интереса. Прва синтагма се односи на трајање кључног периода, које је кратко у односу на трајање процеса који зависи од одабраног пута, при чему је критична тачка утицала на процес који ће на крају довести до исхода одређеног интереса. Друга синтагма се односи на могућност да избори актера утичу на исход интереса, а која мора бити велика у односу на период пре и после критичне тачке. Ова дефиниција подразумева да се у кратком периоду актери налазе пред опсегом могућности који је већи него иначе, а избор неке од опција може имати значајан утицај на потоње исходе. Наглашавањем да се могућност да избори актера утичу на исходе смањује након критичне тачке, долази се до закључка да њихови избори за време критичне тачке изазивају процес условљености одабраним путем који ограничава будуће изборе (Caroccia and Kelemen, 2007: 348).

Мада се уопштено може рећи да историјски институционалисти дефинишу институције користећи формална и неформална правила и процедуре који обликују понашање (Thelen and Steinmo, 1992: 2), Марч (March) и Олсен (Olsen) су понудили прецизнију дефиницију: „Институција је релативно трајан скуп правила и организованих пракси, уграђен у структуре значења и ресурса, која је релативно непроменљива када је суочена са променом појединаца, и релативно отпорна на специфичне преференције и очекивања појединаца и променљиве спољашње околности” (March and Olsen, 2006: 3).

Историјски институционализам се ослања на индуктивни метод, односно на потрагу за правилностима на основу понављаног посматрања. Уместо на чврста институционална ограничења, историјски институционализам обраћа пажњу на обликујућу улогу институција. „Кључна ствар, из перспективе историјског институционалисте, јесте да су упркос делању у условима ограничења, делатници истовремено *интерпретатори* и субјекти који праве изборе” (Bel, 2010: 274).

Једна од замерки која се ставља институционализму, укључујући историјски институционализам, јесте да није у стању да на најбољи начин објасни промене, јер се пре свега бави институционалном инерцијом. Међутим, Бел (Bel) сматра да се промена може објаснити као интеракција „између институционалних делатника и спољашњих притисака” (Bel, 2010: 280).

Питерс (Peters), Пјер (Pierre) и Кинг (King) су такође покушали да објасне да се чиниоци којима се историјски институционализам бави односе на промене. У оквиру који је предмет проучавања институционалиста, политички сукоб је важно средство за иницирање промене. За

мотивисање промене су нарочито важни сукоб око идеја и основних претпоставки политике. Иако је у оквиру политичких наука укореењен став о претпостављеној равнотежи, стабилности и лако постизању консензуса, дуготрајност институција може да прикрије неслагање у погледу политике или програма. Чак и основна јединица анализе која се користи у историјском институционализму, условљеност одабраним путем, може да замаскира неслагање које постоји унутар неког програма или организационог поља, што може довести до негирања снага за промену. Доношење одлука и политичка промена представљају дискретне процесе, чији су дуги периоди значајне стабилности (у току којих се испољава условљеност одабраним путем) прекидају бурним „формативним тренуцима” (Peters, Pierre and King, 2005: 1275-1276).

Државе чланице и институције Европске уније из перспективе историјског институционализма

Европска унија је сложена творевина у којој велики број актера ступа у различите врсте односа. У најважније актере Европске уније спадају њене државе чланице, али се освртом на Европску заједницу за угаљ и челик (*European Coal and Steel Community*) може закључити да је од самог почетка функционисања ове организације постојала одређена амбивалентност у њеном карактеру. Наиме, формирање наднационалне институције, Високе власти, захтевало је од држава да кроз међувладину институцију, Савет министара, наступају као унитарни актери у одбрани националних интереса. Међутим, било би погрешно перципирати државе као унитарне актере. Извршна власт преузима кључну улогу држава у великим догађајима, као што су међувладине конференције (на којима се велики догађаји одвијају малом брзином), али се у свакодневном раду (када се мали догађаји одвијају великом брзином) владе осећају ју немоћним колико и други актери (Vajler, 2002: 119).

Историјски институционализам објашњава зашто може доћи до јаза у државама чланицама. Оне се често концентришу на краткорочне исходе, а њихове одлуке производе низ непредвиђених последица. Приоритети националних влада могу да се промене, а онда се суочавају са институцијама и политикама на високом степену развоја које се не уклапају у тренутне потребе. Јаз који се на тај начин ствара отвара могућност наднационалним актерима да предузму аутономну акцију, а то може довести до стварања политичких ресурса уз помоћ којих би наднационални актери могли да постану важни играчи у наредном циклусу

доношења одлука. Тиме историјски институционализам постаје сличан неофункционализму, односно његовом приступу у објашњавању начина на који наднационални актери добијају већа овлашћења. Међутим, док неофункционализам претпоставља да је однос између националних и наднационалних актера *zero-sum*, историјски институционализам наглашава да развој правила и политика, уз социјалну адаптацију, доводи до стварања структурисане заједнице која смањује опсег могућности свим актерима (Pierson, 1998: 48).

С друге стране, институције Европских заједница су такође биле далеко од унитарности, јер су унутар њих деловали противречни интереси. Заједнице су се од самог почетка суочавале са питањем да ли су институције способне за задатак "све ближе уније", која је предвиђена преамбулом Уговора из Рима. Управљачка архитектура Европске уније се постепено развијала, али тај начин није увек био функционално ефикасан. Стога се може закључити да су институције ЕУ производ тешко окончаних политичких погађања у оквиру посебног институционалног склопа, при чему су се оне показале динамичним у прилагођавању новим задацима и промењеним условима (Meunier and McNamara, 2007: 8).

Надлежност институција Европске уније

Надлежност институција Европске уније је донекле дефинисана њеним оснивачким уговорима, у којима се набрајају области искључиве надлежности Европске уније, као и оне у којима се надлежност ЕУ дели са државама чланицама. Међутим, иако се временом број надлежности ЕУ повећавао, тај процес није био у потпуности линеаран и једнозначан. Надлежност институција ЕУ није непроменљива категорија, већ мутира. Прва категорија (прототип) мутације надлежности је *ширење у оквиру аутономне надлежности* ЕУ, које је омогућено пресудама Европског суда правде (ЕСП), што је довело до ширења надлежности Европског парламента. Ова врста мутације се посматра као вредносно неутрална и ограничена, јер се односи на надлежности које ЕУ већ поседује. Други прототип мутације надлежности се тиче *апсорпције*, односно подређивања (апсорбовања) мера и надлежности националних држава, тако да оне постану подређене мерама ЕУ, мада то и даље не значи да је ЕУ добила нове надлежности. *Инкорпорација* надлежности, која је углавном примењена у Сједињеним Америчким Државама, појављује се пре свега у области људских права и представља комбинацију ширења и апсорпције. *Експанзија* је најрадикалнији облик мутације надлежности,

који се односи на области у којима није предвиђена надлежност ЕУ. Овај облик мутације надлежности је делимично произашао из експанзије имплицитних овлашћења ЕУ, које је потенцирао ЕСП. Основа експанзије надлежности је био члан 235 Уговора из Рима.¹ Овај члан је ретко употребљаван до 1973. године, и тумачен је као компензација због одсуства експлицитног овлашћења за деловање. На основу драматично повећане употребе овог члана након 1973. године, у пракси не постоји активност државе која је имуна на акције ЕУ. Експанзија надлежности је комплементарна са осталим категоријама мутације надлежности, и чине систем зупчаника (Vajler, 2002: 66-79).

Институције Европске уније усвајају политике које, зависно од надлежности, имају различит трансфер у националне политике. Трансфер политике је процес којим идеје, политика, административни аранжмани или институције у једном политичком устројству утичу на развој политике у другом политичком устројству, посредовано институционалним системом ЕУ (Bulmer and Padgett, 2005: 105).

У областима где институције ЕУ имају искључива овлашћења, постоје *принудни облици трансфера*, који воде ка хијерархијском управљању. Хијерархија као начин владавине се односи на „метод Заједнице”, односно на регулацију, наглашавање наднационалне власти и примену комунитарног права ради лакше конституционализације. Трансфер политике се одиграва вертикално применом правила или институционалних аранжмана са наднационалних актера на ниже нивое владавине. У областима у којима ЕУ покушава да успостави заједничка правила о нормама, примењују се *преговори као облик трансфера*. Трансфер политике у моделу преговора се одвија применом идеја или модела из једне или више држава чланица на нивоу ЕУ. Од држава се очекује да се труде да обликују норму ЕУ у складу са домаћим потребама, да би смањиле накнадне притиске за адаптацијом. У областима у којима државе чланице задржавају суверенитет, али координирају политике путем институција ЕУ, трансфер политике се одвија на хоризонталном нивоу између националних актера, и поприма облик једностране и добровољне размене коју ЕУ олакшава. У овом моделу управљања, који можемо назвати *олакшаним унилатерализмом*, између доносилаца одлука на националном нивоу постоји интеракција коју Европска унија олакшава (Bulmer and Padgett, 2005: 104-110).

¹ Овај члан је предвиђао да Савет може једногласно, на предлог Комисије, и након консултовања са Европским парламентом, да врши овлашћења и у оним областима у којима нема надлежност, уколико треба постићи циљеве у оквиру комплетирања заједничког тржишта.

Најважнији елемент по коме се разликује трансфер политике у домаћим демократским системима и трансфер политике у ЕУ се тиче легитимности. Легитимност ЕУ је технократска, односно зависи од успеха предлога који Комисија остварује насупрот других институција. Пошто се таква легитимност ограничава на формалне успехе унутар процеса политике у ЕУ, искључују се шира питања, као што је консензус грађана (Radaelli, 2000: 27).

Моравчик (Moravcsik) износи другачије схватање надлежности институција ЕУ и држава чланица, уводећи грађане у разматрање овог односа. Он сматра да државе доминирају у односу између ЕУ и грађана. Институционална ограничења готово онемогућавају експанзију централизованог одлучивања на нивоу ЕУ у већини нових области које захтевају већи државни капацитет. Због сложеног начина усвајања одлука и потребе за широким консензусом да би се унеле промене у систем, у Европској унији није вероватна радикална промена. Европска унија нема механизме којима би спровела принуду, како на спољном, тако и на унутрашњем плану, без значајне помоћи држава чланица (Moravcsik, 2007: 34-36).

Улога грађана у Европској унији

Уговором из Мастрихта уведена је категорија грађана Европске уније, који су држављани држава чланица, и којима се на нивоу ЕУ гарантују одређена, веома ограничена права. Иако се Европска унија декларативно залаже за поштовање принципа који проистичу из многобројних међународних инструмената везаних за заштиту основних права и слобода, које су усвојиле државе чланице ЕУ, она и даље нема могућност да на наднационалном нивоу обезбеди њихово поштовање. То отвара питање положаја грађана у (настајућој) уставној структури.

Хикс (Нix) сматра да су држављани држава чланица Европске уније у основи политичког система ЕУ. Одлуке које се доносе на нивоу ЕУ имају утицај на велики број људи, а политички процес је показатељ политичког живота у Европи (Нix, 2005: 3-4). Док Хикс сматра да доносиоци одлука постају свесни јавног мњења и поступају у складу са тим, Меир (Mair) сматра да је ЕУ створена да би се избегла ограничења која намеће представничка демократија у националним државама, и која онемогућавају ефикасно доношење одлука. Из тога проистиче да значај грађана у политичком систему ЕУ није тако велики (Нix, 2005: 5-7; Mair, 2003: 4). Меир тврди да је политички систем Европске уније настао,

тј. да је створен (он га назива конструктором) да би превазишао конвенционални демократски легитимитет, и довео до институционализације регулаторног система који иначе вероватно не би функционисао да је зависио од изборне процедуре. Овај аутор сматра да ЕУ представља решење за недостатке традиционалног начина представљања и партијске демократије. Директни избори за Европски парламент су сувишни, јер указују на недостатак легитимитета, и уколико би били укинати, грађани би лакше прихватили стварање алтернативних извора легитимитета. По мишљењу овог аутора, то су, на европском нивоу, невладине организације, лоби и интересне групе. Ови актери сада немају довољно легитимитета да би заменили партијске и изборне канале у националним системима, али би се уз њихову помоћ спречила могућност злоупотребе од стране популистичких странака на изборима за ЕП (Mair, 2003: 23). Штавише, управо су они који су и створили европски уставни поредак, изградили систем коме је недостајала демократска одговорност, и сада не желе да демократизују европске институције (Mair, 2003: 18).

Имајући у виду аргумент да у Европској унији не може бити демократије, јер нема ни демоса који би био суверен, Мекормик нуди термин "грађански" (*civic*) демос. Уместо односа појединаца према институцијама етничког или етничко-културног карактера, унутар Европске уније би могли да се развију односи према институцијама грађанског карактера. То би подразумевало лојалност према заједничком уставном поретку, без обзира на разлике у погледу језика, етничког порекла и слично (MacCormick, 1997: 341).

Конституционализација Европске уније

Питање надлежности држава чланица и институција Европске уније пресудно је за разматрање концепта њене конституционализације. Овај процес се не односи само на правну интеграцију унутар ЕУ, већ и на усвајање основних принципа, попут основних права, поделе власти и демократије, који представљају неизоставни део постојања и функционисања уставног поретка у свакој држави. Историјски институционализам је један од теоријских праваца који нуди објашњење овог процеса.

Капочија (Carocchia) и Келемен (Kelemen) су изучавали критичне тачке у конституционализацији Европске уније. Иако се више периода у историјату ЕУ могу сматрати критичним, као што се критичним могу сматрати одлуке држава чланица да се не супротстављају активизму ЕСП, аутори се противе увреженом схватању да је до конституционали-

зације ЕУ дошло због кумулативних услова, а не због критичних тачака. Напротив – иако се процес правне интеграције посматра као постепен, ови аутори сматрају да су постојали одређени тренуци када су кључне одлуке утицале на вероватноћу да ће доћи до конституционализације уговора о Европској унији. Посебно је наглашен значај два таква тренутка – одлука да чланом 177 Уговора о Европској економској заједници Европски суд правде добије овлашћење да одлучује о претходном питању и установљавање доктрина о супремацији и директном дејству комунитарног права. При том аутори сматрају да је домашај прве тачке далеко већи од домашаја друге. Разлог томе треба тражити у чињеници да владе које су се сложиле да у Уговор унесу одредбу о одлучивању о претходном питању сигурно нису могле да предвиде утицај који ће та одлука изазвати. Пошто је могло да се догоди да овај члан не буде унет у Уговор, поставља се питање у којој је мери члан 177 утицао на покретање процеса условљености одабраним путем који је драматично повећао вероватноћу конституционализације. На основу каснијих догађаја, може се закључити да је овај члан довео до јачања ЕСП и комунитарног права, између осталог, повећањем броја случајева пред ЕСП. Националне судије, које су имале могућност да прослеђују случајеве Европском суду правде, су га сматрале потенцијалним савезником у политици на националном нивоу, а тако су га доживљавали и многи приватни парничари. Тиме су ови актери (ЕСП, национални судови и приватни парничари) ојачали једни друге, и промовисали конституционализацију комунитарног права. Насупрот томе, успостављање доктрина директног дејства и супремације комунитарног права у пресудама ЕСП 1963. и 1964. године се не могу сматрати подједнако важним, јер је ЕСП принципе на којима се те доктрине заснивају користио и у ранијим случајевима, и постепено их развијао док их није уобличио, а у потпуности су примењене тек 1979. године. Такође, успостављање ових доктрина се не може повезивати само са периодом у коме су уобличене, јер да нису успостављене тад, могле су да буду успостављене у наредним годинама, што значи да њихово успостављање није битно повећало њихов утицај на смер у коме се развијало комунитарно право (Sarossia and Kelemen, 2007: 365-368).

Моравчик сматра да су контуре *европског уставног поретка* (*European Constitutional Settlement*) постављене у конституционалном развоју ЕУ након усвајања Уговора из Мастрихта. Институционална равнотежа се споро развила. То се огледа у томе што су овлашћења Савета и Парламента споро повећана на рачун Комисије, ојачана је међувладаина сарадња ван првог стуба, извршена су прилагођавања у

погледу пондерисаних гласова, и повећан је број чланица у Европској унији. У периоду после Уговора из Мастрихта је дошло до значајних достигнућа у погледу стварања јединственог тржишта, раста овлашћења у области спољне политике, одбране, имиграције и унутрашње безбедности, увођења јединствене валуте и проширења. Међутим, иако су темељи ових промена постављени у Мастрихту или раније, оне су извршене са изненађујуће мало додатне конституционалне реформе. Нацрт Уговора о Уставу за Европу је представљао конзервативан документ, у смислу да је допринео консолидацији, а не превазилажењу конституционалног *status quo*. Амбиције овог документа у погледу суштинске и институционалне реформе су биле скромне, а нема назнака да ће се то променити (Moravcsik, 2007: 23).

Моравчик тврди да је покушај легитимизације ЕУ преко уставног инжењеринга пропао јер јавност није била довољно мобилисана и укључена у процес одлучивања о уставној будућности ЕУ. То се десило јер је основна премиса на којој је уставни пројекат заснован, ширење институционалних могућности за учешће народа, у неслагласју са разумевањем начина на који модерне демократије функционишу (Moravcsik, 2007: 24-25). С друге стране, Вајлер, који такође сматра да усвајање Уговора из Мастрихта представља један од најважнијих уставних момента у историји Европе, истиче да је политичка класа пре тога углавном подржавала европску интеграцију, док је становништво углавном било индиферентно. Након доношења Уговора из Мастрихта, јавност је престала да прихвата „неупитност европске интеграције” као политички императив (Vajler, 2002: 24).

У Европској унији постоји конституционална супрематија држава чланица, јер су, упркос покушајима да се легитимност ЕУ унесе у споразум са мета-уставним принципима, пресуде националних уставних судова потврдиле да се валидност прописа ЕУ изводи из клаузула које су омогућене националним уставима. Централни механизам за очување националне уставне супрематије јесте ограничено уступање суверенитета, тј. предвидљивост обавезивања (*predictability of commitments*). То значи да у очима држава чланица, и њихових уставних судова, последице које настају на основу устава ЕУ не могу бити на потпуно легитиман начин дедуктивно изведене из уставних принципа (Montero, 2001: 354).

Због тумачења природе Заједнице од стране Европског суда правде у различитим случајевима, „уговори су 'конституционализовани' и Заједница је постала ентитет чији најближи структурни модел више не представља међународна организација, него компактнија, иако још увек не и унитарна 'политичка заједница', у начелу, федерална држава.

Речено на други начин, 'оперативни систем' Заједнице више не функционише према општим принципима међународног права, него преко специфичне међудржавне владине структуре, која је заснована на уставној повељи и уставним принципима." (Vajler, 2002: 33) Европска унија се, међутим, често назива недовршеним уставним системом, јер је њен развој условљен не само функционалним захтевима за превазилажењем проблема колективне акције, већ и различитим идејама о заједници у погледу структура владавине (Lindner and Rittberger, 2003: 468-469).

Уместо закључка

Историјски институционализам је један од приступа уз помоћ којих можемо да сагледамо комплексну структуру Европске уније. Предмет проучавања овог рада је била конституционализација Европске уније, односно израстање нове уставне структуре на темељу пост-суверених држава, у интеракцији са институцијама Европске уније и њеним грађанима. У складу са полазном претпоставком о томе да до промена долази у одређеним периодима, као и шта их иницира, историјски институционализам може да објасни досадашњи ток конституционализације Европске уније, али не може да предвиди његов даљи ток, односно евентуалну нову критичну тачку у којој ће актери одабрати један од понуђених исхода. Упркос значају институција Европске уније, и њиховим надлежностима, које се повећавају постепено, као и упливу грађана у политички живот Европске уније, аутор се слаже са Моравчиком да државе чланице и даље имају примат приликом доношења одлука о суштинским питањима повезаним са функционисањем Европске уније. Имајући у виду да оне нису унитарни акери, и да се у глобализованом свету промене одигравају великом брзином, у овом тренутку се не може понудити одговор на питање да ли ће до даље конституционализације доћи у економској или политичкој сфери. До промена вероватно неће доћи доношењем новог оснивачког акта. Варијабилна геометрија у Европској унији, која омогућава делу држава чланица да продубе интеграцију је један од највероватнијих праваца којим ће се даља конституционализација кретати. Једном успостављене норме и односи унутар Европске уније, макар у почетку између свега неколико њених чланица, путем различитих механизма мутације и трансфера надлежности, који су наведени у овом раду, могу временом да прерасту у оквир деловања свих чланица.

Литература:

1. Bel, Stiven (2010), „Stari i novi institucionalizam”. U: Bojanić, Petar; Mladenović, Ivan (ur.) *Institucije i institucionalizam*, Beograd, Službeni glasnik, str. 265-281.
2. Bulmer, Simon and Padgett, Stephen (2005), „Policy Transfer in the European Union: An Institutionalist Perspective”, *British Journal of Political Science*, 35 (1), pp. 103-126.
3. Capoccia, Giovanni and Kelemen, Daniel R. (2007), „The Study of Critical Junctures – Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism”, *World Politics*, 59, pp. 341-369.
4. Hix, Simon (2005), *The Political System of the European Union*, Second Edition, Hampshire, New York, Palgrave Macmillan.
5. Lindner, Johannes and Rittberger, Berthold (2003), „The Creation, Interpretation and Contestation of Institutions – Revisiting Historical Institutionalism”, *Journal of Common Market Studies*, 41 (3), pp. 445-473.
6. MacCormick, Neil (1997), „Democracy, Subsidiarity, and Citizenship in the 'European Commonwealth'”, *Law and Philosophy*, 16 (4), pp. 331-356.
7. Mair, Peter, „Popular Democracy and the European Union Polity”, *European Governance Papers*, No. C-05-03, [online]. Available at: <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/3292/egp-connex-C-05-03.pdf?seq> [Accessed 17 August 2012].
8. March, James G. and Olsen, Johan P. (2006), „Elaborating the 'New Institutionalism'”. In: Rhodes, R.A.W., Binder, Sarah A., Rockman, Bert A. (eds.) *The Oxford Handbook of Political Institutions*, New York, Oxford University Press, pp. 3-20.
9. Matić, Petar (2010), „Budućnost institucionalizma – procesi i promene u XXI veku”, *Politička revija*, 24 (2), str. 49-64.
10. Meunier, Sophie and McNamara, Kathleen R. (2007), „Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty”. In: Meunier, Sophie; McNamara, Kathleen R. (eds.) *The State of the European Union, Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty*, Volume 8, New York, Oxford University Press, pp. 1-20.
11. Montero, Carlos Closa (2001), „Between EU Constitution and Individuals' Self: European Citizenship”, *Law and Philosophy*, 20 (3), pp. 345-371.
12. Moravcsik, Andrew (2007), „The European Constitutional Settlement”. In: Meunier, Sophie; McNamara, Kathleen R. (eds.) *The State of the European Union, Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty*, Volume 8, New York, Oxford University Press, pp. 23-50.
13. Peters, B. Guy; Pierre, Jon; King, Desmond S. (2005), „The Politics of Path Dependency: Political Conflict in Historical Institutionalism”, *The Journal of Politics*, 67(4), pp. 1275-1300.

14. Pierson, Paul (1998), „The Path to European Integration: A Historical-Institutionalist Analysis”. In: Sandholtz, Wayne; Stone Sweet, Alec (eds.) *European Integration and Supranational Governance*, New York, Oxford University Press, pp. 27-58.
15. Radaelli, Claudio M. (2000), „Policy Transfer in the European Union: Institutional Isomorphism as a Source of Legitimacy”, *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 13 (1), pp. 25-43.
16. Thelen, Kathleen and Steinmo, Sven (1992), „Historical institutionalism in comparative politics. In: Thelen, Kathleen; Steinmo, Sven; Longstreth, Frank (eds.) *Structuring politics – Historical institutionalism in comparative analysis* Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press, pp. 1-32.
17. Vajler. Džozef H. H. (2002), *Ustav Evrope. „Ima li novo odelo svog cara” i drugi eseji o evropskoj integraciji*, Beograd, Filip Višnjić.

Constitutionalization of the European Union from the perspective of historical institutionalism

Summary: The author in this paper considers the process of constitutionalization of the European Union, i.e. its transformation into the constitution based order, from the perspective of the historical institutionalism. First part of the paper is related to the study of the institutions from the perspective of the historical institutionalism. Bearing in mind the main actors in the European Union – member states, institutions and citizens, the author has dedicated special sections of the paper. The process of constitutionalization represents the consequence of the interaction of these actors, and historical institutionalism explains that the process is not linear and gradual, but it comes as a consequence of certain choices being made at critical junctures, afterwards the further development of the European Union has been determined.

Key words: European Union, historical institutionalism, constitutionalization, path dependency, critical junctures, institutions, state, citizens